

Прикази

Зоран Лакић — Радоје Пајовић — Гојко Вукмановић: НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА БОРБА У ЦРНОЈ ГОРИ 1941—1945. ХРОНОЛОГИЈА ДОГАЂАЈА

Издање Историјског института СР Црне Горе, Титоград, 1963, стр. 764

Историја народноослободилачког рата почиње све више да бива предмет интересовања и млађих научних радника, који управо свој почетак истраживања означавају дјелима те тематике.

Књига „Народноослободилачка борба у Црној Гори 1941—1945“, која се појавила у издању Историјског института као једно од његових најкориснијих издања, означава солидан рад групе млађих историчара асистената Историјског института: Зорана Лакића, Радоја Пајовића и Гојка Вукмановића. Она је у ствари својеврсна историја народноослободилачког рата и револуције, пионирски захват и новина коју први пут срећемо у нашој историографији. Догађаји који су се десили у Црној Гори од 17. априла 1941. па до 4. јануара 1945. године, када је коначно била ослобођена Црна Гора, обрађени су у енциклопедијски сажетим хронолошким јединицама.

Чињеница да књига доноси преко 3.000 хронолошких јединица довољно говори о богатству ратних и политичких збивања и обиљу основних података тог периода, али и о напору аутора да ниједан од тих догађаја не испусте ако је о њему сачуван ваљан документ. Трагајући за архивском документацијом која им је могла пружити такве податке, они су доста времена провели у архивима Историјског института Црне Горе, Војноисторијског института ЈНА, ЦК СКЈ, Државног секретаријата за унутрашње послове у Титограду, општинских комитета и завичајних музеја на територији Црне Горе. Сви ти подаци сабирани су уз

обавезно консултовање, прије свега, историјске, па онда и друге литературе о народноослободилачком покрету. Аутори су, како то и сами у предговору све публикације истичу, у току свог вишегодишњег рада, консултовали сву доступну архивску документацију и постојећу литературу. Но то још не значи да други неће бити у могућности да дубљим истраживањем ове материје употпуне нарочито прве двије ратне године.

Копозицијски књига тако рећи немо дијелова и поглавља; све су то хронолошке цјелине у оквиру једне године, мјесеца и дана. Њихов распоред по годинама изгледао би овако: 1941. год. — 908, 1942. — 634, 1943. — 420, 1944. — 1036, 1945. — 7 хронолошких јединица. По страницама: 1941. год. — 216, 1942. — 150, 1943. — 107, 1944. — 237 и 1945. — само двије странице. Овај распоред хронолошких јединица по њиховом броју и простору који су добиле у књизи адекватан је богатству догађаја посебно сваке ратне године и сваког подручја и расположивих извора и докумената. Догађаји су, дакле, помогли ауторима да им даду одговарајући простор у књизи и да у томе не претјерају. Хронологија иначе обухвата све догађаје који су се збили на територији данашње СР Црне Горе у назначаном периоду. Она дакле не даје податке о борбеним акцијама и политичком раду црногорских партизана кад су се налазили ван територије Црне Горе, али зато прати живот и рад свих партизанских јединица из других крајева Југославије који се одвијао на овој територији.

Шта садржи хронолошка јединица? Најосновније податке о догађају и најважније изворе и литературу. Поред одређивања године, мјесеца, дана, често садржи и прецизнији податак о добу дана, некад чак сат и минут почетка акције и њеног времена трајања. Можда та војничка прецизност понекад замара, а није толико битна. Споредно је са историјског становишта да ли је нека акција почела и завршила се петнаест минута раније или касније. Ово утолико прије истичемо што су аутори у другим хронолошким јединицама, које су, истина, малобројне, пропустили да дају и оне основне податке на које су читаоца били навикли. Само примјера ради наводимо хронолошку јединицу о формирању Седме омладинске бригаде гдје се не даје и мјесто њеног формирања, што није безначајно. Кад смо већ код набрајања недостатака ове публикације, које најдобронамјерније биљежимо, онда бисмо хтјели да истакнемо да су неки датуми који се односе на припреме устанка изостали. Сувишна су нека имена окупаторских најамника — квислинга. Као извјесно сјашњење, но које ми и не морамо да прихватимо, може да послужи чињеница да аутори нијесу намјерно хтјели да консултују усмена казивања учесника рата и неауторизовану мемоарску грађу, што и сами у Предговору истичу. Ако се зна да је архивска и друга документација оскудна, нарочито за период припрема устанка у Црној Гори, као и за вријеме од јуна 1942. до септембра 1943. године, и да догађаји који су се збили у том периоду још тако рећи живе само у сјећањима људи, онда је питање да ли је ова ограда аутора била на мјесту.

Добро би било да су се аутори потрудили да поједина мања мјеста, из рата врло значајна, просторно ближе одреде, као и да, када говоре о ослобођењу неког мјеста, назначе које је то ослобођење по реду било. Такви подаци, као и извлачење датума, како се не би понављали, испред наслова хронолошких јединица, само би допринијели прегледности грађе. Оне хро-

нолошке јединице за које датуми нијесу утврђени, дате су на крају сваког мјесеца или године. У већини случајева датуме за такве хронолошке јединице заиста је било тешко прецизирати. Па ипак, чини нам се да су неке од њих могле да се вежу за одређени датум. Опречна мишљења за спорне датуме наведена су у напоменама.

Можда је неуобичајено да се у критичкој оцјени једнога дјела најприје говори о његовим недостацима. Учинили смо то баш зато што су они незнатни. Уосталом, оно што смо истакли у почетку приказа, када смо говорили о напору да консултују сваки извор — писану ријеч — доста говори о квалитетима ове публикације. Иако она не садржи потпуније анализе врло карактеристичних догађаја који управо чине ослободилачки рат и револуцију, затим њихову међусобну повезаност и условљеност, она на један сасвим нов начин даје тако рећи комплексну слику свих тих збивања. У њој није дат приоритет војничким акцијама, иако су оне увијек долазиле испред оних других. Живот партизанске позадине: социјална, привредна, здравствена, културна, просвјетна и друга кретања; многобројне конференције и народни зборови, организовање НОО, устројство војних и народних судова, живот у партизанским болницама и друга питања добили су простор пропорционалан свом значају. Сарадња са ослободилачким покретом сусједних земаља, долазак савезничких војних мисија, подаци о вођењу преговора са окупатором о размјени ратних заробљеника интересантни су новине, којима се у историографији, бар оној која се односи на ослободилачки покрет у Црној Гори, није до сада поклањало довољно пажње.

И мада стил и језик ове књиге због њеног карактера и намјене не омогућавају сликање атмосфера и људских судбина, ипак су евидентни примјери личног јуначтва бораца које прераста у масовно херојство народа. То се нарочито види у оним дијеловима књиге који говоре о ситуацији у Црној Го-

ри у вријеме док су се црногорски партизани налазили у Босни. Подаци о партијским састаницима и конференцијама, директивама и одлукама, истичу КПЈ у први план као снагу која је водила револуцију.

Као посебан квалитет књиге истичемо регистре: именични и географски, а особито предметни, који је чине погодном за руковање и лако за употребу. Иза сваке хронолошке јединице наводе се најважнији извори и литература о ратним, политичким и другим збивањима.

Због свих квалитета које смо истакли, због свога карактера и специфичности, богатства догађа-

ја и изворне документације, овај рад младих историчара представља зналачки одабрану, енциклопедијским стилем написану историју цјелокупних збивања, користан приручник научницима, публицистима, наставницима историје и свима онима које интересује овај период наше историје. Иако ће можда бити и одређених примједба, вјероватно више допунског карактера, које и сами аутори очекују, ова књига је у ствари изванредно документована антологија чињеница, панорама догађаја, временски и просторно ограничена на период ослободилачког рата и револуције у Црној Гори.

Драгиша В. Рашовић

Јанко Лопичић: РАТНИ ДНЕВНИК 1941—1945, I И II,
„Просвета“, Београд, 1961—1963.

Просветина библиотека „Сведочанства“ објавила је Ратни дневник Јанка Лопичића, који аутор посвећује борцима Ловћенског НОП одреда погинулим у народноослободилачком рату. Ратни дневник је објављен у двије књиге, на укупно преко 700 страна, од којих је прва објављена 1961. године, поводом двадесетогодишњице устанка народа Југославије, а друга књига је изашла из штампе 1963. године.

Дневници су својеврстни жанр у литератури. И као историјски извор они имају одређено мјесто. Колико ће дневник бити значајан као историјски извор и интересантан као литература зависи од више фактора, а прије свега од важности и одговорности улоте коју је аутор имао у времену о којем пише, затим од интелектуалних могућности да уочи и читаоцу презентира битно и актуелно. Уз то, аутор мора имати осјећај и мјеру и за догађаје и за личности о којима пише. При томе, кад је у питању ратни дневник, не треба губити из вида ни једну другу, такође врло важну, околност — вријеме и услове у којима је аутор писао свој дневник. Разумљиво је да водити свакодневно забиљешке под кишом непријатељских кур-

шума и на маршевима, који су, готово у условима партизанског ратовања, веома чести и напорни, није ни лако ни једноставно.

Да би се што потпуније схватила права вриједност Ратног дневника потребно је рећи неколико ријечи и о личности његовог аутора. Јанко Лопичић је предратни члан КПЈ и један од руководиоца партијске организације и организатора устанка у свом крају. У ослободилачком рату и револуцији има важне и одговорне функције: секретар општинског, а затим среског комитета КПЈ, замјеник политичког комесара батаљона, замјеник политичког комесара одреда, политички комесар подручја и др. Лопичић је као истакнути политички и војни руководиоца водио постојеће свакодневно кратке забиљешке о борбама у којима је учествовао, о личностима с којима је сарађивао и с којима се у рату сусретао, о развитку партијских организација у војним јединицама и на терену, о организацији слободне територије и о свему преживљеном и доживљеном давао своја запажања. Кољност да је Лопичић био истакнута политичка и војна личност важна је из више разлога. То доприноси да дневник добије у важности. Високе партиј-